

DEVLETLER HUKUKU

(Das Völkerrecht)

Yazan : Immanuel KANT

Çeviren: Seha L. MERAY

D. H. Doçenti

Düşünce âleminde daha ziyade filozof hüviyeti ile tanınan Kant, siyaset ve hukuktan bilhassa iki eserinde bahsetmiştir.

Bunlardan birincisi "Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme, — Zum ewigen Frieden, ein Philosophischer Entwurf", 1795 te bir kitapçık halinde yayımlanmıştı. "Ebedî Barış" denemesi hakkında Ord. Prof. Dr. E. Hırş, Devletler Hukuku Türk Enstitüsünde bir seri konferans vermiş ve bu konferanslar Ankara Hukuk Fakültesi Dergisinde de (1946, c. III, sayı 1, ss. 3-31 ve 1946, c. III, sayı 2, 3, 4, ss. 268-292) yayımlanmıştır.

Kant'ın, Devletler Hukukundan daha çok bahsettiği eser, 1797 de yayımlanan "Hukuk Doktrininin Metafizik Prensipleri, — Metaphysische Anfangsgründe des Rechtslehre" dir. Dilimize çevirdiğimiz bu parça, sözü geçen son eserin, ikinci bölümünün ikinci kesimini teşkil etmektedir. Paragraf numaraları eserin aslındaki rakamlara tekabül etmektedir. Sorbonne profesörlerinden A. Aulard, Kant'ın siyasi azılarını, "Kant, Ecrits Politiques" adı altında toplayarak fransızcaya tercüme etmiştir (Paris, 1917, La Renaissance du Livre yayımı). Tercümenin aslı bu kitabın 154 ülä 165 inci sayfalarıdır.

S. L. M.

§ LIII

Bir milleti teşkil eden insanlar, menşe benzerlikleri bakımından — her ne kadar böyle olmasalar bile—, müşterek bir kök'ten gelmiş (*congenui*) telâkki edilebilirler. Her halde, fikrî ve hukukî bir anlamda, aynı annein (cumhuriyetin) evlâtları olmaları hasebiyle, bir nevi aile (*gens, natio*) teşkil ederler; bu ailenin bütün üyeleri (vatandaşlar) birbirlerinin akrabasıdır ve, kendilerinin yanında tabiat hali içinde yaşayabilecek insanlarla her türlü birliği kendilerine denk kimselerle olmayan bir bağlanma sayarlar; halbuki, tabiat hali içinde yaşayanlar da (yani vahşiler) kabullenmiş oldukları bu *her - türlü - kanundan - bağımsızlık* hali ve *devletleri* olmasa bile aşiretleri teşkil etmeleri yüzünden, kendilerini diğerlerinden üstün görürler. *Devletlerin* karşılıklı mü-

nasebetlerinde (1) cari olan hukuk ise, bizim Devletler Hukuku adı altında inceleyeceğimiz hukuktur. Bu, bir tüzel kişi olarak telâkki edilen ve bir başka devletle tabii bir hürriyet,yani duraksız bir harp hali içinde münasebette bulunan bir devletin, harp konusunda haiz olduğu hukuk demektir. Bu hukuk, harp ilân etme hakkını, harp süresince cari olan hukuku ve devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini bu harp halinden çıkmağa, binnetice devamlı bir barış kuracak bir kamusal teşkilât tesisine zorlayan hukuku, yani harpten *sonraki* hukuku ihtiva eder. Karşılıklı münasebetleri bakımından münferiden nazarı itibara alınan insanların ve ailelerin tabiat hali hukuku ile milletler hukuku arasındaki fark, Devlet Hukukunda, bir devletin, diğeri ile münasebetlerinin genel olarak göz önünde tutulmasıyla yetinilmiyerek, bir devlete mensup fertlerin diğerk devletin fertleriyle olan münasebetlerinin de aynı zamanda, bir bütün olarak telâkki edilen bu diğerk devletle birlikte,bahis mevzuu olmasındadır; Devletler Hukukunu, fertlerin tam manasile tabiat halindeki hukukundan ayırt eden bu fark, başka bir şeye lüzum göstermeksizin, bu tabiat hali mefhumundan çıkarılacak vasıflarla kolayca tayin edilebilir.

§ LIV.

Devletler Hukuku'nun unsurları şunlardır: 1) Karşılıklı dış münasebetleri bakımından nazarı itibara alınan devletler, (kanunsuz vahşiler gibi) gayri hukukî bir durum içindedirler; 2) Bu durum, bir *harp halidir*, (yani en kuvvetlinin kabul ettireceği hukuk); fiilen daima harp edilme-se bile ve mutlaka ilân edilmiş ve devamlı bir muhasamat bulunmasa da vaziyet böyledir. Milletlerin, daha mükemmelini aramaksızın bir arada yaşamağa devam ettikleri bu hal, hattâ içlerinden bir tanesi diğerk birine karşı bir haksız harekette bulunmağa tevessül etmese bile, bizatihî olarak hukuka son derece aykırıdır ve birbirlerinin komşusu olan devletler bu durumdan çıkmak mecburiyetindedirler; 3) Bir ilk içtimaî mukavele fikrinin icabı olarak, bir devletler ittifakı tesis etmek zaruridir; bu ittifakla, Devletler birbirlerinin iç anlaşmazlıklarına karışmamağı, buna mukabil birbirlerini, dışarıdan gelecek tecavüzlere karşı mütekabilen korumağı taahhüt ederler; 4) Bu ittifakla, bir kamusal teşkilâтта olduğu

(1) — Kant, burada parantez içinde, almanca *Völkerrecht* teriminin (aynen tercümesi, Milletler Hukuku) ifade etmek istediği konuyu çok doğru olarak göstermediğini, daha ziyade, latince *ius publicum civitatum* karşılığı olarak *Staatenrecht* (Devletler Hukuku) demek gerektiğini ilâve etmektedir. (Aulard'a göre Kant'ın en iyi mütercimi J. Barni'nin notu.)

gibi, bir hükümlan iktidar değil, fakat yalnız bir konfederasyon kastedilmektedir; istenildiği zaman bu ittifaktan çıkılabileceğine göre, bunun zaman zaman yenilenmesi lâzımdır. Bu, gene içtimaî mukaveleden gelen ve fiilî bir harp haline düşmeği müteakabilen önliyen bir hukuku takviye eden bir başka hukuktur (*foedus Amphyctionum*).

§ LV

Hep beraber tabiat halinde yaşayan ve (belki de hukukî bir duruma yaklaşan bir duruma varmak için) birbirleriyle istedikleri gibi harbe girişebilen devletlerin doğumları sırasında iktisap ettikleri bu hak, şu soruyu ortaya atar: Devletin, diğer devletlerle harp etmek için *kendi uyruklarından* istifade etmeye, onları bu harpte kullanmaya ve böylece artık harbe gitmek veya gitmemek hususunda kendi iradelerine bağlı olmıyarak, sadece hükümdarın yüce iradesine itaat edecek şekilde, servetlerini ve hattâ hayatlarını tehlikeye maruz bıraktırmağa hakkı var mıdır?

Bu hak, sahip olduğu şeyi istediği gibi kullanmak hakkından kolayca çıkarılır görünmektedir. Bir kimsenin bizzat meydana getirmiş olduğu şey onun mülkiyetine dahil olur. Lâalettayin bir hukukçu şöyle bir muhakeme yürütecektir :

Herhangi bir memlekette muhtelif *tabiat mahsulleri* mevcuttur; bunların bol olarak bulunmasını devletin *eseri* (*arte facta*) olarak kabul etmek de gerekir; çünkü, eğer bir devlet ve muntazam ve kuvvetli bir hükümet olmasaydı ve bu sözü geçen memleketin insanları tabiat halinde yaşasalardı, memleket bu mahsulleri bu kadar bol olarak yetiştiremeyecekti. (Kümes hayvanlarının en faydalısı olan) tavuklar, koyunlar, domuzlar, öküzler vs., eğer memleketin ahalisine bunların iktisabını ve temellükünü temin eden bir hükümet olmasaydı, ya gıdasızlıktan veya vahşi hayvanlar yüzünden memlekette ya hiç bulunmayacak veya çok az miktarda bulunacaklardı. — İnsanların nüfusu hakkında da aynı şey söylenebilir: Amerika çöllerinde olduğu gibi, ahali ne kadar çalışkan olursa olsun (ki aldığımız misaldekiler böyle değildir), miktarları gayet cüz'î olacaktı. Ahali gayet seyrek serpilmiş bir vaziyette bulunacaktı; çünkü hiç kimse, vahşilerin veya yırtıcı hayvanların istilâsına daima maruz bir arazide, ailesi ve yanındakilerle birlikte pek fazla uzaklara açılmıyacaktı. Aynı sebeple, bu toprak çok miktarda insanlar için, bugün bizim toprağımızın olduğu kadar, kâfi gelecek bir gıda da vermeyecekti. Bollukları insanın *eseri* olan nebatlar (meselâ patates gibi) ve ehli hayvan-

lar için, onları kullanmak, istihlâk etmek, imha etmek (veya telif olmaları için kendi hallerine bırakmak) caizdir denilebileceği gibi, aynı şekilde, devlet içindeki yüce iktidara, yani hükümdara, büyük bir nisbette kendi mahsulü olan uyruklarını, bir ava gider gibi harbe sevk etmek ve bir eğlence âlemine katılır gibi dövüğe sürüklemek hakkı tanınabilir gibi gelmektedir.

Fakat (monarkların aklına karanlık bir şekilde gelen) bu hukuk prensibi, yalnız, insanın mülkiyetine mevzu teşkil eden hayvanlar hakkında bir kıymeti haiz olabilir; insana, bilhassa vatandaş sıfatıyla, tatbik edilemez. İnsanı, devlet içinde, daima yasama erkinin (teşriî iktidarın) bir üyesi olarak telâkki etmek lâzımdır (yani sadece bir vasıta olarak değil, aynı zamanda bizzat bir gaye olarak da); binaenaleyh, insan, temsilcileri vasıtasıyla, değil yalnız harp hakkında, genel olarak, fakat her bir harp ilânında da, oyunu serbestçe kullanabilmelidir; ve ancak bu şartladır ki devlet ondan askerî hizmet gibi bu kadar tehlikeli bir hizmet isteyebilir.

Böyle bir hakkı, hükümdarın millete (halka) karşı olan vazifesinden çıkaracağız, (yoksa halkın hükümdara karşı olan vazifesinden değil). Halkı oyunu kullanmış telâkki edebilmek lâzımdır: çünkü, bu vasfı ile, pasif olmasına rağmen (kendisini kullanmalarına razı olmaktadır), aynı zamanda aktiftir de ve bizzat hükümdarı temsil etmektedir.

§ LVI

Tabiat halinde, Devletlerin *harp etme hakkı* (muhasemata girişmeleri), bir devlete, kendi hukukunun ihlâl edildiğini zannedince, hakkını *kuvvet*'le savunmasını sağlama vasıtasıdır; şunu hatırlamak gerekir ki, tabiat halinde devletin bir *dâva* açarak adaleti yerine getirmek imkânı yoktur; anlaşmazlıkları çözmek için bu usul ancak bir hukuk nizamında mümkündür. Fiilî tecavüzden (muhasemata ilk girişmekten tefrik edilmesi gereken ilk tecavüzden) başka, *tehdit* de bahis konusudur. Tehdide, bir devletin *hazırlığa girişmekte* ön almasını — ki bu *önleme* hakkına (*jus praeventionis*) temel teşkil eder . . . ve ülkesini genişleterek kudretini *korku uyandıran* (*potentia tremende*) hale getirmesini de dahil etmek lâzımdır. Bizzat bu kudretini artırma *vakası* kudretini bu şekilde artıran devletin herhangi bir *hareketinden* önce bile, daha zayıf kuvvette olan devletlere karşı vâki olmuş bir tecavüz mahiyetindedir; tabiat halinde ise bu tecavüz tamamen meşrudur. Birbirlerine tesir icra edebilecek bütün devletler arasındaki muvazene hukuku buna dayanır.

Harp yapma hakkı'nı veren *fiilî tecavüz*'e gelince, buna, bir milletin

bir başka devlet halkı tarafından maruz kaldığı bir haksız fiile karşı, barışçı, yollarla bu tecavüzün tamirini aramaksızın, aynı şekilde hareket ederek kendisini tatmin etmesini, o devlet halkına karşı *misillem*e — *repressailles* (*retorsio*) de bulunmasını dahil etmek lâzımdır. Formalite bakımından, bu misillem ile, gerekli şekilde *ilân* edilmeden açılan harp arasında bir benzerlik vardır; çünkü, harp halinde de bir çeşit hukukun mevcut olduğu düşünölmek istenirse, her iki tarafın da haklarını bu şekilde aradıklarını ortaya koyacak tarzda, bir tarafın harp ilânını diğer tarafın kabul etmesi gibi, mukaveleye benzer bir şeyin mevcudiyetini farzetmek gerekir.

§ LVII

Harp içindeki hukuk, Devletler Hukukunda, en çok güçlük arzeden konudur; hattâ bu hukuk hakkında yalnız bir fikir edinmek ve, tezada düşmeksizin, her türlü kanun dışında kalan bir durumda (*inter arma silent leges*) bir kanun tasavvur etmek istense bile bu güçlük mevcut olmakta devam eder; bu kanun, milletlerin dış münasebetlerinde cari olan tabiat halinden çıkmağa her zaman elverişli ve bir hukuk nizamına girmeği mümkün kılacak prensiplere göre harp etmek şeklinde olsa dahi vaziyet aynıdır.

Bağımsız devletler arasında hiç bir harp *cezaî* bir vasıf (*bellum punitivum*) taşıyamaz. Filhakika, ceza ancak bir üst (*imperantis*) tarafından bir ast'a (*subditum*) verilebilir; halbuki, devletler arasında böyle bir ast-üst münasebeti yoktur. Harp, ne bir *imha harbi* (*bellum internecionum*), ne de bir *fetih harbi* (*bellum subjugatorium*) olmalıdır; böyle bir harp, bir devletin manevî bakımdan imhası neticesine varacaktır; (bu devletin halkı ya galip milletin halk kitlesi içinde eriyecek veya köleliğe düşecektir). Bunun böyle olması, bir devletin barışa varmak için kullanmak mecburiyetinde kaldığı bu vasıta, devletin kendi hakkına aykırı olduğundan değil, fakat Devletler Hukuku, dışarıya karşı serbestlik prensiplerine dayanan bir tezağı da ifade ettiğinden devletin ülkesini genişletmeyi istihdaf etmez (çünkü bir devletin kudretinin artması diğerleri için tehdit edici bir mahiyet arzedebilir); fakat herkese, kendisine ait olanı muhafaza ve idame gayesini güder.

Kendisine karşı harp yapılan bir devletin her türlü savunma vasıtalarını kullanması da caizdir. Yalnız bu vasıtalar arasında, kullanıldıkları takdirde bu devletin uyruklarını vatandaşlar camiasına lâıyık olmayacakları bir seviyeye düşürecek olanları istisna etmek gerekir, çünkü böyle hareket etmediği takdirde bizzat devlet, diğer dev-

letlerle olan Devletler Hukukunun düzenlediği münasebetlerinde (eşit haklara malik) bir kişi olarak sayılmaya lâyık olmayacaktır. Bu gayrimeşrû vasıtalar arasında, uyrukların hattâ yabancıların, casus, katil, zehirleyici (bu meyanda, pusuda gizlenerek oradan geçenlere ateş edenler) gibi veya sadece yanlış haberleri yaymaları için kullanmak sayılabilir; bir kelime ile, itimatı yok edecek her türlü haince vasıtaları bu zümreye dahil etmek gerekir; çünkü, itimat olmaksızın artık istikbalde devamlı bir barış kurmak imkânı da ortadan kalkar.

Harp, galibe, mağlûp düşmandan aynı ve nakdî bir tazminat alma hakkını verirse de, halkı soymak, yani özel kişilerin ellerinden mallarını almak hakkını vermez; çünkü harbi, yenilmiş olan millet değil, fakat bu milleti hâkimiyeti altında bulunduran devlet, *bu millet vasıtasıyla* yapmış olduğundan, yukarıda caiz görmediğimiz şekilde hareket etmek hakikî bir yağmacılık olacaktır; bundan başka yapılan bütün *elkoymalar* için de, millete vesika verilmesi gerekir; böylelikle, ileride barış yeniden kurulduğu zaman, memlekete veya eyalete yüklenmiş olan mükellefiyetin mütenasip olarak dağıtılması sağlanmış olacaktır.

§ LVIII

Harp sonrası hukuku, yani barış antlaşması aktedilirken ve harbin neticeleri konuşulurken cari olacak hukuk, galibin mağlûba, *antlaşmalara* dayanan bir barış elde etmek için, anlaşma konusu olacak şartları vazetmek yetkisini ifade eder. Bu hukuk hakikatte, galibin muhasım tarafın yaptığı zararları bahane ederek, ileri sürdüğü hukuk anlayışı ile her zaman uygun düşmez; fakat galip taraf, bu mesele üzerinde karar verme hakkını kendisine hasrederek, kuvvetine dayanır. Galip devlet, harp masraflarının ödenmesini isteyemez, çünkü böylece karşı tarafın yapmış olduğu harbi haksız saydırmış olacaktır; bu şekilde hareket etmeği düşünse bile, bu, harbe cezaî bir vasıf vereceğinden ve kendisini de bir tecavüz suçlusu mevkiine sokacağından, bu delili ileri süremez. Burada harp esirlerinin, miktar eşitliğine bakmaksızın, (fidyesiz) mübadelesi gerektiğini de kaydetmek lâzımdır.

Fetih yüzünden, mağlûp devlet veya bu devletin uyrukları medenî hürriyetlerini, bir kısmı sömürge ahali, bir kısmı köle seviyesine düşecek şekilde kaybetmezler; çünkü, böyle olursa, harp gine cezaî bir vasıf taşıyacaktır ki bu, bizatihî olarak bir tezattan başka bir şey değildir. Bir sömürge veya devlet, kendisine has kamusal teşkilatı, mevzuatı, ve üzerinde başka bir devlete mensup olarak yaşayan kimselerin yabancı telâkki edildikleri, bir ülkesi olan, fakat bütün bunlara rağmen başka

bir devletin *yürütme* erkine (icra kuvvetine) tâbi bulunan bir halk topluluğudur. Bu devlet *Anavatan* - Metropol adını taşır. sömürge olan devlet Metropolün hâkimiyetini kabul eder, fakat bununla beraber, kendi kendisi tarafından (çok çok bir kral-naibinin başkanlığı altında kendi parlamentosu ile) idare edilir (*civitas hybrida*). *Atina*'ya nisbetle bazı adalar böyle idi; bu gün de (1) İngiltere'ye nispetle İrlanda'nın durumu böyledir.

Köleliğe gelince, bu, harpte bir millete karşı kazanılmış bir zaferin *meşru neticesi* gibi telâkki edilemez; çünkü bunun için bu harbe cezaî bir vasıf verebilmek gerekecektir; hepsinden saçma olan ırsî kölelik aslâ kabul edilemez, çünkü hatalar şahsîdir.

Bir barış antlaşmasının *genel af* da ihtiva etmesi gerekeceği, bizzat barış antlaşması mefhumundan çıkmaktadır (2).

§ LIX

Barış hukuku'ndan şunlar anlaşılmaktadır: 1) Komşu yerlerde harp olduğu zaman barış halinde kalma, veya *tarafsızlık* hakkı; 2) Aktedilmiş barışın süresi hakkında teminat alma, yani *garanti hakkı*; 3) İçeriden veya dışarıdan her türlü tecavüze karşı *savunmak için*, fakat bizzat tecavüzde bulunmak veya genişlemek için değil, birçok devletlerin karşıklı olarak aralarında *ittifak etmek* (*konfederasyon kurmak*) hakkı.

§ LX

Haksız bir düşmana karşı bir devletin hakkının sınırı yoktur (tabii, bu sınırsızlık keyfiyet bakımından kastedilmektedir, yoksa kemiyet, yani derecesi bakımından değil); yani, tecavüze uğramış bir devlet, kendisine ait olanı savunmak için, şüphesiz bütün vasıtalara baş vuramazsa da, gayri meşru olmıyan ve kendi iktidarında bulunan her türlü vasıtaya başvurabilir. Fakat, tabiat halinde umumiyetle rastgelineceği gibi, her devletin kendi başına buyruk olduğu, kendi dâvasına bizzat yargıçlık yaptığı bir Devletler Hukuku anlayışına göre, *haksız bir düşman* nedir? Bu haksız düşman (sözlerle ve fiillerle) açık bir şekilde beyan edilmiş olan iradesinin evrensel bir kaide haline konduğu zaman devletler arasında her türlü barış halini imkânsız kılacak ve tabiat halini devam etti-

(1) Kant'ın bu eseri 1797 de yayımlanmıştır. (çeviren)

(2) — Bu konuda tafsilat için BK. Seha L. Meray, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Deneme*, Ankara, 1944, bölüm IV, Devletlerarası Hukukta Umumi Af, ss. 55 - 59 (çeviren)

recek bir düsturu açığa vurmuş düşmandır. Genel antlaşmaların ihlâli bütün milletlere dokunmuş sayılabilir, çünkü, bu fiille onların da hürriyeti tehdit edilmektedir; böylece bütün milletler, bu şekilde bir karışıklığın tekrar vukuunu önlemek için aralarında birleşmek mecburiyetinde kalmış olmaktadır. Fakat, bu milletlerin hakları, haksız saydıkları düşmanın *memleketini aralarında paylaşmağa* ve bir devleti herhangi bir şekilde yeryüzünden kaldırmağa *kadar teşmil edilemez*; çünkü bu, bir devlet kurmak hususunda içtimâî mukaveleden gelen hakkını hiç bir zaman kaybetmiyecek olan halka karşı gerçek bir haksızlık olur; diğer devletlerin yapabilecekleri yegâne şey, bu millete, onun harpı temayül-lerini körletecek yeni bir kamusal teşkilât kabul ettirmektir.

Zaten, tabiat hali bahis mevzuu olduğu zaman kullanılan haksız düşman terimi de bir kelime tekrarıdır; çünkü tabiat hali bizatihi olarak haksız bir haldir. Haklı düşman, benim kendi bakımından mukavemet hak görmeyecek olduğum düşmandır ki, o zaman da, o, artık benim düşmanım olmaktan çıkmaktadır.

§ LXI

İnsan topluluklarının tabiat hali, ayrı ayrı yaşayan insanlarınki gibi, bir kanun nizamına girmek üzere çıkılması gereken bir durum olduğundan, bu kanun nizamının tesisinden önce, insan topluluklarının bütün hakları ve devletlerin "bu benim, bu senin" diyerek harp vasıtasıyla haripten ele geçirebilecekleri veya muhafaza edebilecekleri neler varsa, bunlar ancak *geçici* bir kıymeti haizdirler; bunlar, ancak (bir insan topluluğunun bir devlet haline gelmesini sağlayan birliğe benzer) bir *Devletler genel birliği* ile *kesin* bir kıymet iktisap edebilir ve hakikî bir *barış halinden* müstefit olabilirler. Fakat, çok geniş bölgeler kaplıyacak olan böyle bir milletler birliğinin vâsi bir sahaya yayılması yüzünden, bu çeşit bir devletin hükümeti müessir olamayacak ve bunun neticesinde de üyelerinden her birinin korunması, nihaî olarak imkânsızlaşacaktır; bu çeşit birçok birliklerin mevcut olması da daima harp haline sürükleyecektir. Bu şartlar içinde, Devletler Hukukunun son gayesi olan ebedî *barış* şüphesiz tatbik kabiliyeti olmayan bir fikirdir. Fakat, bu gayeye müteveccih siyasî prensipler, yani milletlerin devamlı bir şekilde birbirlerine yaklaşmasına yarayan devletlerin böyle bir ittifakı gerçekleştirebilir; çünkü bu *yaklaşma*, vazife mefhumu ve bunun neticesinde insanların ve devletlerin hakları üzerine dayanan bir mesele olduğundan, şüphesiz imkân dahilindedir.

Bazı devletlerce barışı idame ettirmek için kurulmuş olan ve her

komşu devletin katılabileceği böyle bir *ittifak'a*, *Devletlerin daimî kongresi* adı verilebilir. Bu asrın ilk yarısında, La Haye'de hiç olmazsa barışın idamesi için gerekli Devletler Hukuku formaliteleri hakkında da olsa) yapılmış olan toplantı buna misal olarak gösterilebilir; bu toplantıya Avrupa saraylarından büyük bir kısmının elçileri ve hattâ en küçük cumhuriyetler bile, birbirlerine karşı gösterdikleri düşmanlık yüzünden doğmuş şikâyetlerini arzetmişler ve böylece bütün Avrupa'yı bir tek federal devlet haline getirerek, bunu kendi siyasî anlaşmazlıklarında hâkem kabul etmişlerdi. Fakat sonraları Devletler Hukuku kitaplara gömülü kaldı; hükümetler bu hukuku kapı dışarı ettiler veya, daha önce kuvvete başvurulmuş ise, bin dereden su getirilerek araşivlerin karanlıkları içine sürdüler.

Esasen buradaki *kongre'den* muhtelif devletlerin rızaya müstenit ve istenildiği zaman *feshedilebilir* bir nevi birliği kastedilmektedir; yoksa, Amerika Devletlerinde olduğu gibi, genel bir kamusal teşkilâta dayanan ve dolayısıyla feshedilmez bir birlik anlaşılmalıdır. Milletler arasındaki anlaşmazlıkları, (vahşilerin yaptıkları gibi) barbar bir şekilde, yani harple değil de, dâva yolu ile olduğu gibi, medenî bir şekilde halledecek bir Devletlerarası Âme Hukuku ancak bu şekilde gerçekleşebilir.